

نقش انقلاب اسلامی در بیداری و وحدت مسلمانان

□ نقش انقلاب اسلامی در بیداری و وحدت مسلمانان

سید مهدی بزرگی

فوق لیسانس روابط بین الملل

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه :

در عصر حاضر بلوکهای قدرت در عرصه روابط بین الملل فعال هستند، اما کشورهای اسلامی که روزی دارای عظمت و ابهت خاصی در جهان بودند، اکنون با مشکلات داخلی گوناگونی مواجه هستند. کشورهای قدرتمند اکنون برای حفظ انسجام و دوام بقای خود به دشمن تراشی های مختلف روی آورده اند و در این راه، به سوی اسلام نشانه رفته اند. دشمنان اسلام برای از بین بردن توانایی های مسلمین به ترفندهای مختلفی دست می زنند که از جمله می توان به تلاش برای جلوگیری از وحدت مسلمانان و ایجاد تفرقه بین آنها اشاره کرد.

در چنین شرایطی مسلمانان جهان می‌توانند با تجمع بر حول محور اسلام اهداف شوم استکبار جهانی را با شکست مواجه سازند. این تفکر در ایران با پیروزی انقلاب اسلامی به حیطه عمل راه یافته است و تلاش بر این است تا با گذشت زمان تعداد بیشتری از مسلمانان در زیر لوای اسلام گرد هم آیند. در این راستا استراتژی وحدت بین مسلمین مطرح می‌گردد.

تحقیق حاضر کاری است جهت بررسی و تبیین نقش انقلاب اسلامی ایران در بیداری و وحدت مسلمین جهان که از طریق پاسخگویی به سئوالات مختلف این هدف را پوشش خواهد داد. از جمله این سئوالات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: انقلاب اسلامی ایران به چه دلیلی و تحت چه شرایطی به وقوع پیوست؟ آثار انقلاب اسلامی نسبت به دیگر جوامع مسلمان چیست؟ وحدت و اخوت اسلامی چگونه تعریف می‌شوند؟ اصول اساسی تحقق این اصل کدامند؟ نظر بنیان گذار کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) در مورد علل تفرقه بین مسلمانان و راه حل های رفع این مشکل چیست؟ وبالاخره اینکه جمهوری اسلامی ایران برای نیل به این هدف چه اقداماتی انجام داده است؟

شیوة تحقیق این مجموعه به روش کتابخانه‌ای است و سازماندهی تحقیق در قالب سئوالات مطروحه فوق می‌باشد که در بهره نخست در قالب کلیات مسائل نظری وحدت اسلامی مطرح گردیده و نقش و آثار نتایج این امر تبیین شده است. در بهره دوم تحت عنوان انقلاب اسلامی و استراتژی وحدت اسلامی مخصوصاً نظرات حضرت امام در مورد علل تفرقه بین مسلمین و راه‌های جلوگیری از آن ذکر گردیده است در بهره سوم نیز اقدامات عملی انجام شده برای تحقق وحدت اسلامی احصا شده‌اند. و در آخر به ارائه خلاصه‌ای از چکیده مباحث، یافته‌های جدید بعضی راه حل ها اقدام گردیده است.

در این بخش مسائل نظری مربوط به وحدت و بیداری مسلمانان مورد مذاقه قرار می‌گیرد که به عنوان آغازگر بحث وقوع انقلاب اسلامی و تاثیر آن بر وحدت اسلامی مورد بحث قرار خواهد گرفت و در ادامه مفاهیم وحدت اسلامی و اخوت اسلامی و آنگاه اصول استراتژی وحدت اسلامی و تاثیر و نتایج آن، بیان می‌گردد.

گفتار اول:

وحدت؛ زمینه ساز پیروزی انقلاب اسلامی ایران

کشور جمهوری اسلامی ایران با دارا بودن تمدنی دیرینه که قدمتی بس طولانی دارد حکومت های مختلفی را تجربه کرده است. و نظام های سیاسی متعدد با استفاده از شیوه های گوناگون در این کشور حکومت کرده اند این شیوه ها طیف وسیعی را از حکومت های مبتنی بر زور تا حکومت های دینی در بر می‌گیرد. قبل از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران نظام شاهنشاهی جزو آن دسته از رژیم های محسوب می‌شد که به شدت در فرهنگ و تمدن ایران ریشه دوانده بود. در ایران بعد از اسلام بعضی از این نظام های زورمدار و استبدادی برای تداوم بخشیدن به حکومت خود حتی اسلام را نیز در خدمت خود می‌گرفتند و پادشاهان زورگو با دادن لقب «طل ا» به خود حق حکومت بر مردم را توجیه می‌نمودند.

به تدریج با شکل گیری نظام بین الملل و تاثیر آن بر حکومت های مختلف رابطه و تعاملی بین این دو پدید آمد که این امر در مورد ایران با آغاز دوره حکومت قاجاریه مصداق پیدا می‌کند و در دوره حکومت پهلوی فعال می‌گردد نفع مشترك حکومت های استبدادی استکبار جهانی ایجاب می‌کرد تا این دو در مقابل جبهه مردمی که ماهیت اسلامی داشتند، متحد شوند زیرا عقاید اسلامی و مردم مسلمان همانند سدی بر مقابل مطامع استبداد و استکبار به شمار می‌رفتند.

در این شرایط «اسلام زدایی» به عنوان یکی از استراتژی‌های اصلی دشمنان اسلام (استبداد استکبار) در آمده بود.

اما در مقابل، جوامع اسلامی انفعال را کنار گذاشته و متفکرین پیدا شدند که با تأکید بر اسلام و بازگشت به اصول و ارزشهای اصیل اسلامی به مقابله با آنها پرداختند. این جریانها در حوزه اندیشه سیاسی تفکر «احیای دینی» نامیده شده‌اند.

آنچه که به نفوذ و نهادینه شدن هر چه بیشتر «تفکر احیای دینی» در جهان اسلام کمک کرد ظهور جنبش‌های مذهبی دیگر در سطح جهان بود. بدین معنی که از اواخر قرن 19 به بعد کشورهای مختلف جهان مخصوصاً کشورهای پیشرفته اروپایی مکاتب مختلفی از قبیل سرمایه‌داری، کمونیسم، فاشیسم و ناسیونالیسم را جهت نیل به توسعه و سازندگی تجربه کرده بودند ولی سئوالات مزمن و بسیار اساسی همچنان در حیطه سیاست باقی مانده بود. از جمله اینکه حکومت باید در دست چه کسی باشد و یا اینکه شکل حکومت باید چگونه باشد؟ در این میان، تنها اندیشه‌های دینی بودند که هر چند از زمان شروع «رنسانس» دستخوش تحولات اساسی شدند، ولی تا آن زمان یعنی دهه 1960 هنوز مورد آزمون مجدد قرار نگرفته بودند و لذا با مطرح شدن اندیشه‌های دینی، جذابیت خاصی برای این اندیشه‌ها در بین مردم پدید آمد([1]). از جمله این اندیشه‌ها می‌توان به نهضت‌های رهایی بخش مسیحی که امریکایی‌ها در این زمان اشاره کرد.

ایدئولوژی‌های بیگانه در جهان اسلام نیز به شکل بی نتیجه تجربه شد. و همین امر باعث دل‌سردی مردم و ایجاد خلا ایدئولوژیک در بین آنها گردیده بود. لذا ظهور اسلام‌گرایی، به دنبال خلاء ایدئولوژیک و عدم موفقیت در رسیدن به یک اتحاد واقعی این معنی را به اثبات می‌رساند که تحقق و حدت سیاسی جزاز طریق اسلام امکان پذیر نیست، چرا که قرآن مجید می‌فرماید:

هَـالِكًا وَ مَهْـوًى لِقَـنْـيَدٍ بِـتَفَـالٍ لَـمَّـمَـيْـعَـمَ جِـضِّـالِـرِـفَـلَـمَ تَقَـانِفُـوَلٍ P...
الْفَـ بَـيْـنَـهَـمُ 0... يعني اگر تمامی آنچه که در زمین است، صرف ایجاد الفت و یگانگی قلب‌ها
بنمائی، نخواهی توانست، بلکه خداست که قلبها را به هم پیوند و الفت می‌دهد.

در اسلام راه حل گرسنگی که امروزه به عدالت اجتماعی یا سوسیالیسم و راه حل ترس و وحشت که به عدالت
سیاسی یا دموکراسی تعبیر می‌شود، بیش بینی شده و اسلام آن را برای پیروان خود تضمین کرده و به این
وسیله آنان را از کرنش در برابر سوسیالیسم و دموکراسی معاصر بی‌نیاز ساخته است([2]).

این دو عامل همواره مورد توجه اعراب مسلمان بوده است و آنها در جستجوی یافتن راه حلی مناسب برای
آن بوده اند و از آنجا که سایر ایدئولوژی‌ها نتوانسته‌اند این نوع معضلات اجتماعی و اقتصادی را حل
نمایند، لذا هدف اصلی «رستاخیز اسلامی معاصر» بازگشت به ریشه‌ها و اصول اسلامی بر طبق سنت پیامبر 0
می‌باشد و این بازگشت به هویت اسلامی، تنها راه حل مطلوب برای رسیدن به عدالت اجتماعی و وحدت
سیاسی به شمار می‌رود.

بنابراین عدم موفقیت ایدئولوژی‌های وارداتی و تلاش استکبار و استبدادی برای اسلام زدایی مهمترین
عوامل تجدید حیات جنبش‌های اسلامی می‌باشند. جنبش‌ها و گروه‌های اسلامی که تجسم رستاخیز اسلام سیاسی
محسوب می‌شوند، نه تنها در اثر عدم کارایی ایدئولوژی مختلف و فقدان همسنگری درباره شیوه اداره
حکومت و اعمال سیاست داخلی و خارجی، به اسلام روی آورده‌اند، بلکه در بازگشت به هویت اسلامی
حکومت‌های ضد اسلامی خود را نیز به منازعه طلبیده‌اند و به شیوه‌های مختلف در پی رویارویی و از
میان برداشتن آنها هستند و حتی با حامیان خارجی آنها یعنی آمریکا، اسرائیل و دیگر متحدان غربی
اشان به مبارزه برخاسته‌اند.

مبارزه با «اسلام زدایی» و تغذیه فکری اقشار مختلف جامعه از منابع سرشار اسلامی درد مشترک تمامی جوامع اسلامی به شمار می‌رفت و در این شرایط بود که انقلاب اسلامی در ایران به رهبری حضرت امام خمینی (رضوان الله تعالی علیه) به وقوع پیوست و تأثیرات عمیقی به ویژه در جهان اسلام بر جای گذاشت. پیروزی انقلاب اسلامی ایران عامل دیگری در شکوفایی روزافزون جنبش‌های اسلامی محسوب می‌گردد. «خیزش اسلامی، در میان یک میلیارد مسلمان جهان، پس از سرنگونی رژیم پهلوی در سال 1979 در ایران اثرات عمیقی بر جای گذاشت و وضعیت موجود حاکم بر این کشورها را به شدت متزلزل کرد.» ([3]).

تأثیرات عمیقی که واژگونی رژیم پهلوی و تأسیس جمهوری اسلامی ایران در جهان و بالاخص دنیای اسلام به جای گذاشته بسیاری از حکومتها را به تجدید نظر در خط مشی حاکمه، وادار نمود.

رهبران گروههای اسلامی به عنوان منعکس‌کنندگان رویای نجات بخش اسلام که از سوی امام خمینی رحمه الله علیه به واقعیت پیوست، بازگشت به تعالیم اسلامی را جهت مبارزه با آنچه آنها آن را نفوذ منحط غرب می‌پندارند، هدف خود قرار داده‌اند، و تحت لوای اسلام خواستار اعمال نفوذ بیشتر در اداره مملکت خویش و پایان دادن به ظلم و فساد حاکمان بی‌کفایت خود می‌باشند.

گفتار دوم:

استراتژی وحدت اسلامی

منظور از استراتژی وحدت اسلامی اصولی هستند که برای تحقق این مهم باید مدنظر قرار گیرند.

الف - مساعی مشترک علماء و متفکران مذاهب اسلامی

رهبران، علماء و اندیشمندان اسلامي که معمولاً مواضع و تصمیمات آنها عکس العمل هاي محسوس و مؤثري در میان آحاد مردم مسلمان به جاي مي‌گذارد، نقش مهمي در بيداري و آگاهي افکار عمومي از بايدها و نبایدهاي مذهبي ایفا مي‌کنند. این نقش با توجه به مقام معنوي آنها هم در میان شیعیان و هم در میان اهل تسنن داراي اهمیت خاصي مي‌باشد و کارايي و تاثیر قابل توجهي در ایجاد تفاهم، همکاري و تقریب مذاهب اسلامي خواهد داشت. بنابراین اولین گام در راستاي تحقق این مهم متوجه اندیشمندان و علمای اسلامي است که هدایت عامه مردم را بعهده دارند بدون عنایت و توجه این قشر متنفذ، استراتژي وحدت اسلامي عملي نخواهد بود و به همت و مساعي علماء و متفکران همه مذاهب اسلامي است که سیاست هاي شوم حکومت‌هاي گذشته از پیکره مذاهب اسلامي زدوده مي‌شود و حقایق هر مذهب آنگونه که هست به مسلمانان نمایان مي‌گردد و در نتیجه بسياري از تعصبات مذهبي از بین مي‌روند.

این امر با تدوین کتب تقریبي و وحدت گرایانه، تدریس، خطابه و نیز صدور فتاوي سرنوشت ساز مي‌تواند تحقق یابد. در این میان آنچه توجه و اهتمام بیشتر مراجع، علماء و فقهای اسلامي را مي‌طلبد، اشراف و کنترل و آگاه کردن مبلغین اسلامي از اثرات سوء و زیان بار طرح مطالب و موضوعاتي است که به وحدت و یکپارچگی اسلام خدشه وارد مي‌کند. زیرا نشر عقاید و افکاري که پایه و اساس صحیح نداشته و بر مدارك و اسناد محکم استوار نباشد، نه تنها سبب بدبیني و گمراهي عده‌اي از مردم مي‌گردد بلکه باعث مي‌شود تا تمام تلاش‌ها و تصمیماتي که در سیاست خارجي جهت تحقق و حدت و یکپارچگی جهان اسلام مبذول مي‌گردد، یکباره بی‌اثر و خنثي شوند.

ب - هماهنگي سیاست داخلي و سیاست خارجي

از اصول دیگر استراتژي وحدت اسلامي، یگانگی و همخواني سیاست داخلي با سیاست خارجي و بالعکس مي‌باشد. با توجه به نقش و تاثیر اوضاع و شرایط داخلي در تصمیم گیری هاي سیاست خارجي در صورت عدم توجه سیاست‌گزاران به حقایق موجود در داخل کشور چه بسا موجبات تناقض گویی تضاد و از دست دادن حیثیت نفوذ و قدرت خود را در صحنه بین المللي فراهم بیاورند. در مورد استراتژي وحدت اسلامي قبل از طرح و اجرای این استراتژي در عرصه روابط بین الملل بایستي عناصر مختلف نظام سياسي در مورد طرح و چگونگی اجرای این استراتژي، به اجماع داخلي برسند. به عبارت دیگر تفکر تقریب و اندیشه وحدت اسلامي براي

کارگزاران، اندیشمندان و محافل و نهادهای داخلی باید به يك باور تبدیل گردد و در تمامی اقدامات و برنامه‌ها مورد لحاظ قرار گیرد در صورتی که دولتی در سیاست خارجی خود، مروج و مبلغ وحدت و تقریب مذاهب اسلامی باشد ولی در میان آحاد مردم و افکار عمومی از پشتوانه محکمی برای جامه عمل پوشاندن این تفکر برخوردار نباشد، در اجرای آن با بن بست روبرو خواهد شد.

ج - تاکید و توجه به اصول مشترك مذاهب اسلامی

از اصول بسیار مهم استراتژی وحدت اسلامی، به خصوص در مجامع و گردهمایی‌هایی که در آن پیروان مذاهب مختلف اسلامی حضور دارند، توجه و عنایت به اصول مورد اشتراك و اتفاق همه مذاهب اسلامی است. از جمله اینکه همه مسلمانان خدای واحدی را می‌پرستند، کتاب آسمانی آنها قرآن کریم است، همه به سوي يك قبله نماز می‌دارند، حضرت محمد 0 پیامبر تمام مسلمانان است، حج، روزه، امر به معروف و نهی از منکر و جهاد در راه خدا و بسیاری از احکام دیگر نیز در تمام فرق اسلامی مجری می‌باشند. بنابراین تاکید و توجه بر اصول اساسی دین مبین اسلام که هر فرد را در حوزه خود به عنوان مسلمان معرفی می‌کند، از اصول بسیار مهم استراتژی وحدت اسلامی به شمار می‌آید.

د - تسامح و تساهل نسبت به مذاهب اسلامی ودوری از سیاستهای تفرقه برانگیز

باید مدنظر داشت که هر يك از مذاهب اسلامی دارای مبانی فقهی خاص خود هستند که در پرتو تلاش علماء و فقهایی هر فرقه و از طریق استنباط از مهم ترین منابع اسلامی یعنی قرآن و سنت پیامبر 0 برای پیروان آنها ارائه شده است. عمل به این احکام و دستورات از سوي پیروان هر يك از مذاهب مورد احترام می‌باشد، زیرا در نتیجه فهم و ادراك علماء و فقها از اسلام بوده است.

بنابراین تسامح و خویشتن داری و احترام متقابل به عقاید و احکام مذاهب اسلامی و چه بسا پیروی از فقیه به عنوان يك عمل پسندیده اسلامی، برای جلوگیری از هرگونه درگیری و جدال که موجب خدشه دار شدن کیان اسلام و در خطر افتادن آن می‌گردد، از طرف فقها و علما توصیه شده است.

همگام با تساهل و تسامح، دوری از سیاست‌های تفرقه برانگیز دشمنان اسلام که معمولاً با استفاده از ابزارها و شیوه‌های مختلف در صدد ایجاد بدبینی، سوء ظن و انحراف اذهان مردم مسلمان صورت می‌گیرد. از اصول بسیار ضروری برای رسیدن به وحدت اسلامی است. در این رابطه به نظرات دو تن از اندیشمندان بزرگ معاصر جهان اسلام اشاره می‌شود.

1 – علامه سید محمد حسین طباطبائی:

«... باید همواره متذکر این حقیقت بود که اختلاف دو طائفه در فروع است و در اصول دین باهم اختلافی ندارند و حتی در فروع ضروریه دین مانند نماز، روزه، حج، جهاد و غیر آنها، متنفذ می‌باشد. و همگی قرآن و کعبه را یکی می‌دانند. خوشبختانه دنیای اسلام کم کم به این حقیقت پی می‌برد و تایید فکر تقریب بین مذاهب اسلامی از طرف مراجع شیعه برای همین منظور بود و شیخ بزرگوار «الازهر» نیز این حقیقت را با کمال صراحت لهجه بیان نمود. و اتفاق کامل دینی شیعه و سنی را به همه جهان‌نیان اعلام نمود... باید هم مناقشه علمی شیعه در سطح عالی، همواره ادامه یابد تا تاریکی‌ها روشن و حقایق برای عموم کشف گردد و این امر ربطی به تعصب ورزی و حمله و نشر اکاذیب ندارد» [4].

2 – استاد شهید مطهری

«آنچه بر سر مسلمین آمد که شوکت آنها را گرفت همین اختلاف‌های فرقه‌ای است، بدون شك نیاز مسلمین

به وحدت و اتفاق از برترین نیازهاست و درد اساسی جهان اسلام، همین کینه‌های کهنه میان مردم مسلمان است، دشمن همواره از این استفاده می‌کند» ([5]).

گفتار سوم:

نقش استراتژی وحدت اسلامی در برقراری روابط دیپلماتیک

نفع مشترك و تلاش برای حصول آن یکی از مهمترین عوامل برقراری رابطه بین کشورهاست و کشورها برای تامین منافع خود از ابزارها و تاکتیکهای مختلف بهره می‌جویند. استراتژی وحدت اسلامی یکی از مهم ترین عواملی است که می‌تواند به برقراری و تعمیق روابط میان کشورهای اسلامی تبدیل گردد. در عین حال در اجرای این استراتژی سفرای کشورهای اسلامی باید چند نکته را مد نظر قرار دهند: درک صحیح از استراتژی وحدت اسلامی و اولویت دادن به آن، شناخت کافی و صحیح از فرق گوناگون مذاهب اسلامی، عدم تاکید بر موارد اختلاف بین مذاهب اسلامی، هماهنگی و یگانگی در سطوح مختلف دیپلماسی در مورد چگونگی تبیین و اجرای استراتژی وحدت اسلامی همچنین باید متذکر شد که دیگر مشترکات بسیار قوی بین مسلمانان به گسترش روابط بین الملل اسلامی (بدون چشم داشت صرف به منافع مادی) کمک مضاعف به عمل آورد. مثلاً اهتمام به امور مسلمین کمک به يك مسلمان از نظر شرع مبین اسلام يك فرض است.

گفتار چهارم:

وحدت و اخوت اسلامی

منظور از وحدت و اخوت اسلامی، آن وحدت و برادری است که در قرآن مجید، سیره نبوی و احادیث آمده است که در اینجا کیفیت و مبانی وحدت و اخوت اسلامی را با استفاده به همین منابع بیان می‌کنیم.

قرآن اساس و بنیان موجودیت نظام سیاسي در اسلام است که با بیان چگونگی سرنوشت اقوام و ملت‌های گذشته و با تأکید بر رمز سعادت و شقاوت آنان، انسان را مسئول حیات سیاسي، اجتماعي و اقتصادي خویش در جهان معرفي می‌کنند و شالوده وحدت و همبستگی را نه تنها در اسلام بلکه در تمام ادیان توحیدی، به عنوان عنصر بقا و هستی آنها قلمداد می‌کند. دیدگاه قرآن در مورد وحدت به سه دسته تقسیم می‌گردد:

1 - وحدت بشریت:

از نظر قرآن تفاوت‌های شکلي در زبان و رنگ و آفرینش انسانها به صورت شعوب و قبایل مختلف برای شناسایی بهتری یکدیگر است و تنها ملاک تقرب به خدا تقوای بیشتر است. بنابراین رجحان يك دسته نسبت به دیگری مقبول نیست. لذا با توجه به این مضمون باید راه صحیح وحدت را انتخاب کرد و طی نمود.

2 - وحدت ادیان توحیدی:

با توجه به اینکه منشاء همه ادیان توحیدی منبع سرشار وحی می‌باشد طبیعی است که احکام و مقررات این ادیان برای رستگاری انسانها از اشتراك و وحدت برخوردار باشد از جمله این اصول می‌توان به اعتقاد به وحدانیت خدا و تقرب به پروردگار با انجام عمل صالح و تسلیم در برابر او اشاره کرد.

3 - وحدت امت اسلامي:

قرآن کریم ضمن آنکه انسان را خلیفه خدا در زمین معرفي می‌کند، مسلمانان را به سوي همبستگی والفت و برادری دعوت می‌کند. و آنها را امت واحده خطاب می‌نماید. اسلام هیچ فرق و برتری از نظر رنگ، جنس و سرزمین برای انسانها قائل نیست. همه انسانها از يك پدر و مادر یعنی حضرت آدم و حوا زاده

شده‌اند و همه انسانها علیرغم مقاومت‌های ظاهری از نظر اقلیم و نژاد به لحاظ فطرت دارای وحدت هستند و همه طبایع انسانی از يك اصل واحد نشأت می‌گیرند. قرآن می‌فرماید:

خداوند شما را از يك جان آفرید و از آن جفت او را خلق کرد و از آن دو تن خلقي بسیار در اطراف عالم از مرد و زن برانگیخت([6]).

در این آیه شریفه همه انسانها اعم از سفید و سیاه زرد و سرخ شامل رحمت الهی می‌شوند.

در آیات دیگر نیز امه واحده وارد شده است. و این خود دلیل بر یکپارچگی انسانها و عدم برتری‌های مادی و دنیوی است. بنابراین به جای «ملت» «امت» به کار رفته است. «این است امت، که امت واحده است، من نیز پروردگارتان هستم. پس من را عبادت کنید»([7]). خداوند مسلمانان را خطاب می‌کند که شما امت واحدی هستید. براساس این اعتقاد هر مسلمانی موظف است وحدت و یکپارچگی امت اسلامی را حفظ نماید رمز دستیابی به آن وحدت، اعتصام به ریسمان الهی، دوری از اختلافات و نیز تالیف و ایجاد اخوت و همبستگی است. همگی به رشته دین خدا چنگ زده و به راه‌های متفرق نروید، و به یاد آرید این نعمت‌های بزرگ خدا را که شما باهم دشمن بودید، خدادر دل‌های شما الفت و مهربانی انداخت و به لطف خداوند همه برادر دینی یکدیگر شدید، در صورتی که در پرتگاه آتش بودید، خدا شما را نجات داد([8]).

بنابراین مسلمانها يك امتند و این از ضروریات اسلام است، معنی يك امت بودن این است که باید وحدت را در بین خودشان حفظ کنند. منظور از وحدت این نیست که مسلمانان در يك صف بایستند بلکه وحدت در تشبث به يك منبع واحد است. تفاسیر مختلفی از «حبل ا» ارائه شده است: «قرآن، احکام و مقررات دین اسلام و در بعضی از روایات شیعه از ولایت نام برده شده است. حقیقت این است که در مسلمانها باید به يك اصول متشبت شوند که مورد قبول و اتفاق همه فرق اسلامی نیز باشد و آن عبارت است از اصل توحید،

بیان و رفتار حضرت رسول اکرم 0 در مورد اخوت و برادری بین مسلمانان که در طول 23 سال ابلاغ رسالت الهی در آن تلاش وافر می‌کردند، نشانگر اهمیت موضوع و وظیفه مسلمانان در نزدیک شدن هر چه بیشتر نسبت به یکدیگر می‌باشد. اخوت اسلامی عنصر اصلی ایجاد امت واحده است و امت واحده اساسی ترین پایه نظام سیاسی اسلامی می‌باشد. پیامبر اکرم 0 برای آنکه اسلام تازه متولد شده را در برابر خطرات و تهدیدات و توطئه‌های تفرقه افکنانه دشمن بیمه نماید. در اولین روزهای هجرت در مدینه با ایجاد «پیمان مواخات» بین مسلمانان گامی مهم و سرنوشت ساز را برای ایجاد حکومت اسلامی و نیز نظام سیاسی اسلام در آینده نزدیک برداشتند و در پرتو برکات پربار آن نه تنها اسلام را از اساس بر پایه محکمی بنانهادند، بلکه با تأکیدات و راهنمایی‌های بعدی خویش، سیاست داخلی حکومت اسلامی را بر مبنای وحدت و اخوت اسلامی قرار دادند و بدین ترتیب از ایجاد هرگونه اختلاف و تفرقه بین مسلمانان جلوگیری نمودند. در مورد اخوت و برادری بین مسلمانان چه حدیثی گویاتر از اینکه در شرع اسلام آمده است:

0...ةَوَاخَوْنُنْمُؤُمَالَلَمَّالَاز

اصول و مبانی اخوت اسلامی را که پیامبر اکرم 0 نسبت بدانها تأکید داشتند، می‌توان در موارد زیر شناسایی نمود: ایمان به خدای یکتا، نفی هرگونه برتری و تبعیض، رعایت حقوق دیگران و احترام به آن، دوستی با دوستان خدا و دشمنی با دشمنان او، وفای به عهد، کمک و یاری به مسلمانان.

گفتار پنجم:

نتایج و آثار اخوت اسلامی

ایجاد اخوت اسلامی در جامعه نوپای اسلامی ثمرات و آثاری ارزشمند به همراه داشت که از جمله آنها به موارد زیر می‌توان اشاره نمود:

1 - اخوت اسلامي به عنوان محور اصلي سياست داخلي پيامبر 0 قرار گرفت.

2 - پيامبر اکرم 0 در پرتو اخوت اسلامي مدینه را به عنوان مرکزي براي حکومت اسلامي در آورد و نظام سياسي اسلام را در آنجا پياده کرد و مدینه را مرکز نشر اسلام قرارداد.

3 - مسلمانان که از قبایل مختلف اعراب بودند، همه متحد شدند و در يك جبهه واحد قرار گرفتند. لذا مدینه مرکزي شد که مسلمانان از ديگر بلاد عرب در شمال و شرق و غرب آن سکني گزیدند. هر مسلماني از هر قبیله اي که بود، علاقه داشت در قلمرو حاکميت اسلامي زندگي نمايد.

4 - اخوت اسلامي همچون سدي در برابر توطئه ها و تهديدات دشمن و عامل حفظ ميانيت کيان اسلام بود.

5 - اخوت اسلامي الگويي از رفتار و کردار انساني، براي غير مسلمانان بود و به همین دليل يکي از عوامل جذب آنها به دين اسلام به شمار مي رفت.

6 - اخوت اسلامي به عنوان يك استراتژي پايدار در سياست خارجي پيامبر اکرم 0 تحت عنوان وحدت اسلامي که حتي گروه هاي غير مسلمان را شامل مي شد، مطرح گرديد که در اثر آن عقد قراردادهاي ذمه با غير مسلمين نقش مهمي در تاليف قلوب داشت.

پهرة دوم:

انقلاب اسلامي ايران و استراتژي وحدت اسلامي

گفتار اول:

انقلاب اسلامی ایران با پیروزی بر رژیم ستمشاهی پهلوی، به رهبری امام خمینی (ره) یکی از پایه‌های مهم سیاست داخلی و خارجی خود را بر وحدت اسلامی قرارداد. دفاع از مسلمانان جهان به عنوان یکی از اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قانون اساسی کشورمان آمده است. در زمان رژیم طاغوت نه تنها هیچگونه توجه مثبتی به مذاهب اسلامی معطوف نمی‌شد، بلکه رژیم شاه به همراه توطئه‌های استکبار جهانی برای نیل به اهداف پلید خود در ایجاد تفرقه و ستیز بین مسلمانان شیعه و سنی می‌کوشید.

ایران که با چند کشور مسلمان سنی همسایه است، طبیعی است که وضعیت مردم مسلمان سنی مورد توجه کشورهای مجاور و حتی ملل اسلامی دیگر قرار دارد، لذا مدارا کردن با این افراد جهت جلوگیری از بروز تنش با کشورهای دیگر بسیار ضروری به شمار می‌آید. جمعیت‌های سنی مذهب ایران نیز اکثراً در حواشی مرزهای جمهوری اسلامی ایران سکنی‌گزیده‌اند که در صورت بروز یک بحران به دلیل امکان ارتباط با خارج کنترل آن بسیار سخت خواهد بود و این بر اهمیت جلب رضایت این مردم جهت حفظ یکپارچگی ایران می‌افزاید.

در زمان رژیم طاغوت از آنجائی که حکام و زمامداران وقت تنها به فکر منافع شخصی خود بودند، توجهی به این مسائل نمی‌شد و پیروان اهل تسنن در محرومیت‌های گوناگون فرهنگی، آموزش، بهداشتی و اقتصادی به سر می‌بردند و هیچ گونه مشارکتی در امور مملکتی و حکومتی نداشتند. رژیم طاغوت به انحاء مختلف این مردم محروم را در حالتی از بی‌خبری نگه داشته بود. فشارهای سخت اقتصادی و معیشتی و وضعیت زندگی آنها را به صورت رقت باری در آورده بود که اغلب برای امرار معاش یا به سوی شهرهای بزرگ کوچ می‌نمودند و یا به اعمال غیر قانونی مثل قاچاق مبادرت می‌ورزیدند.

در این میان قدرتهای استکبار به سرکردگی امریکا با ایجاد احساسات متعصبانه قومی و مذهبی نه تنها احساس نا امنی و تشویش خاطر برادران مسلمان شیعه و سنی این مناطق را فراهم می‌آوردند، بلکه هر از چند گاهی درگیری‌ها و برخوردهای خونین بین برادران مسلمان ایرانی در این مناطق به راه می‌انداختند. قدرتهای استکباری حتی از این اهرم جهت فشار بر رژیم طاغوت و گرفتن امتیاز بیشتر استفاده می‌کردند. این سیاست در زمان حکومت‌های عثمانی، صفویه و قاجاریه نیز برگ برنده‌ای در دست قدرت‌های خارجی بود.

رژیم طاغوت با تبلیغات فراوان به راه انداختن جشن‌های 2500 ساله شاهنشاهی سعی می‌کرد دست آویزی برای ایجاد یک وحدت ملی و نیز مشروعیت بخشیدن به حکومت متزلزل خود به وجود بیاورد، اما در این راه موفقیت چندانی به دست نیاورد، زیرا دستیابی به یک وحدت ملی بدون توجه به خواست‌ها و آرمان‌های هر یک از گروه‌های تشکیل دهنده کشور میسر نخواهد شد. عوامل این رژیم غافل از اینکه تنها معیار فضیلت در درگاه خداوند تبارک و تعالی تقواست و اسلام رجحان قومی را قبول ندارد، این نکته را درک نکردند که وحدت ملی تنها در سایه تفاهم و تساهل مذهبی و احترام به حقوق آراء همه مسلمانان این مرز و بوم به وجود خواهد آمد، همان چیزی که تا حدی می‌توان گفت شاه عباس و نادر شاه به آن توجه نمودند. آنها به خوبی می‌دانستند که وحدت اسلامی مقدم تر و جلو تر از وحدت ملی است و تا موقعی که پیروان مذاهب چه شیعه و چه سنی نتوانند به اصول و عقاید مذهبی خود عمل کنند، این کشور روی ثبات و آرامش را نخواهد دید و قادر نست آن وحدت سیاسی را که در این مرز و بوم به منصفه ظهور برساند. رژیم پهلوی حتی به این امر نیز توجه نداشت که تاکید بیش از حد بر گرایش‌های همچون «پان ایرانیسم» و واکنش دیگر اقوام ساکن ایران را در مناطق مختلف برخواید انگیزت آنان بدون توجه به واقعیت‌های موجود به نوعی وحدت ملی در رؤیاهای خود می‌اندیشیدند.

به هر حال و وضعیت اسفبار اقلیت‌های مذهبی مسلمان در ایران، این باور را در ذهن آنها جای داده بود که مناطق آنها فراموش شده و از برنامه خدمات رسانی دولت حذف گردیده‌اند، در حالیکه سرمایه گذاری در این منطقه می‌توانست چهره منطقه را به دلیل برخورداری از منابع سرشار طبیعی دگرگون سازد و مردم آنجا نیز بسان دیگر نقاط ایران از حقوق و امکانات موجود بهره مند شوند. این وضع در دوران ستمشاهی ادامه داشت تا اینکه خداوند متعال مقرر فرمود تا به دست ملت غیور ایران دوران سیاه و ذلت

گفتار دوم:

علل تفرقه و جدایی بین مسلمانان از دیدگاه حضرت امام خمینی(ره)

طلوع فجر انقلاب اسلامی به زعامت حضرت امام خمینی (ره) پرچمدار نهضت اسلامی و بزرگ منادی وحدت و تقریب مذاهب اسلامی، باعث شدن نور امیدی سرشار از تفاهم و یکپارچگی و برادری و انسانیت در قلب مشتاقان نش جلوه گر شود. حضرت امام خمینی با اطلاع کامل و دقیق از گذشته تاریخ جهان و ایران و با توجه به آنچه که نقشه‌های رنگارنگ و پلید قدرت‌های سلطه گر بر سر این مرز و بوم آورده‌اند به محض ورود به ایران، در دوازدهم بهمن ماه سال 1357 در اولین سخنرانی که در بهشت زهرا ایراد فرمودند، ملت مسلمان ایران را به وحدت کلمه و دوری از تفرقه و جدایی فراخواندند. اینک به بررسی علل تفرقه و وحدت اسلامی از دیدگاه آن امام راحل می‌پردازیم.

الف - توطئه‌های شوم قدرت‌های سلطه گر:

حضرت امام خمینی (ره) از بدو پیروزی انقلاب به کرات امت اسلامی ایران را به هو شیاری در برابر توطئه‌های مرموزانه دشمن، برای ضربه زدن به پیکر نوپای انقلاب اسلامی دعوت می‌کردند از جمله: «الآن اجتماعاتی هست که به اسم شیعه و سنی بنا بر ایجاد اختلاف دارند، همانطور که وابستگان به قدرت بزرگ امریکا در طائف این مسئله را طرح کردند و برای خدمتگذاری به شوروی است - نقشه اختلاف بین برادران را ریختند و به دنبال آن، در کشور خودمان هم اشخاص دارند همان نقشه را پیاده می‌کنند، غافل از آنکه اگر خدای نخواست این قدرت‌های بزرگ در ایران برگردند، نه اسلام می‌ماند و نه اهل تسنن و نه اهل تشیعی باقی می‌گذارند» [10].

امام (ره) در سخنان خود، نقشه‌های تفرقه افکنانه از سوی قدرت‌های بزرگ را نه تنها مخصوص ایران بلکه يك طرح و توطئه بين المللي، براي تمام کشورهای اسلامي عنوان مي‌کنند و از مسلمانان مي‌خواهند که در برابر اين توطئه‌ها به مقابله برخيزند.

«برادران اهل سنت در کشورهای اسلامي بدانند که عمال وابسته به قدرت‌های شيطاني بزرگ خيرخواه اسلام و مسلمين نيستند و لازم است مسلمانان از آنان تبري کنند و به تبليغات نفاق افکنانه آنان گوش فراند هند»([11]).

حضرت امام خميني تبليغات وسيع دشمنان را براي تفرقه و جدائي بين مسلمانان مهم ترين خطر براي اسلام معرفي مي‌کنند: از ملي گرایی خطر ناک تر و غم انگيزتر، ايجاد اختلاف بين اهل سنت و جماعت با شيعيان است، والقاء تبليغات فتنه انگيز و دشمني ساز بين برادران اسلامي است والحمد لله در انقلاب اسلامي هيچ اختلافي بين اين دو طايفه وجود ندارد و همه با دوستي و اخوت درکنار هم زندگي مي‌کنند([12]).

ايشان در برابر اين توطئه همگاني و بين المللي قدرت های سلطه گر مي‌فرمايند: «امروز روزي است که تمام طوايف مسلمين مقابل هستند با قدرت‌های شيطاني که اساس اسلام را مي‌خواهند از بين ببرند. امروز روزي است که همه به دستور اسلام، به دستور قرآن باهم متحد باشند و تنازع نکنند»([13]).

ب – دوري مسلمين از اسلام و قرآن

يکي از علل از بين رفتن مجد و عظمت مسلمين و به وجود آمدن تفرقه و مشکلات گوناگون ميان آنها، دوري از اسلام و فرامين قرآن کریم مي‌باشد.

مشکل عمده مسلمین جهان دوری از اسلام و قرآن است و اگر مسلمین به جهت امری که خدای تبارک و تعالی فرموده است. P وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا⁰ اگر به همین یک امر و نهی عمل می کردند، تمام مشکلاتشان، مشکلات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی شان رفع می شد و هیچ قدرتی نمی توانست با آن مقابله کند([14]).

امام (ره) یکی از نقشه های قدرت های بزرگ را منحرف کردن مسلمانان از دستورات قرآن و ایجاد احساسات قومی و قبیله ای و ملی گرایانه و نیز ضربه به اخوت آنها ذکر می کنند: «نقشه قدرت های بزرگ و وابستگان آنها در کشورهای اسلامی این است که قشرهای مسلم را که خدا بین آنها اخوت ایجاد کرده است و مؤمنان را به نام اخوت یاد فرموده است، از هم جدا کنند و به اسم ملت ترك ملت کرد، ملت عرب، ملت فارس، از هم جدا بلکه با هم دشمن کنند و این درست بر خلاف مسیر اسلام و مسیر قرآن کریم است»([15]). «اینهایی که به اسم ملیت و گروه گرایی و ملی گرایی بین مسلمین تفرقه می اندازند لشکرهای شیطان و کمک کنندگان به قدرت های بزرگ و مخالفین قرآن کریم هستند»([16]).

ایشان در مورد آلت دست قرار گرفتن قرآن توسط قدرتهای شیطانی و طاغوتی و مهجوریت آن بین مسلمانان در وصیت نامه سیاسی - الهی خود یاد آور می شوند که «... و کار به جایی رسید که نقش قرآن به دست حکومت های جائر و آخوندهای خبیث بدتر از طاغوتیان وسیله ای برای رشد و فساد و توجیه ستمگران و معاندان حق تعالی شد و مع الاسف به دست دشمنان توطئه گر و دوستان جاهل قرآن، این کتاب سرنوشت ساز نقشی جز در گورستانها و مجالس مردگان نداشت و ندارد، حال آنکه باید و سیله جمع مسلمانان و بشریت و کتاب زندگی آنها باشد، وسیله تفرقه و اختلافات گردید یا به کلی از صحنه خارج شد»([17]).

رهبر کبیر انقلاب، در مورد اینکه چرا و چگونه در اسلام مذاهب مختلفی به وجود آمدند و اینکه عقیده و استنباط هر يك مورد احترام است نمی‌تواند و موجب اختلاف بین مسلمانان باشد، می‌فرمایند: «يك دسته از مسلمانان شیعه هستند و يك دسته از مسلمانان «سنّی»، يك دسته «حنفی» و دسته‌اي «حنبلّی» و دسته‌اي «اخباری» هستند، اصلاً طرح این معنا از اول درست نبود، در يك جامعه‌اي که همه می‌خواهند به اسلام خدمت کنند و برای اسلام باشند، این مسائل نباید طرح شود. ما همه برادر هستیم و باهم هستیم، تنها علمای شما يك دسته فتوا به يك چیز دادند و شما تقلید از علمای خود کردید و شدید «حنفی»، يك دسته فتوای «شافعی» را عمل کردند و يك دسته دیگر فتوای حضرت امام صادق (علیه السلام) را عمل کردند، اینها شدند شیعه، این به دلیل اختلاف نیست، ما نباید باهم اختلاف و يك تضادی داشته باشیم، ما همه باهم برادریم. برادران شیعه و سنی از هر اختلافی احتراز کنند، امروز اختلاف بین ما تنها به نفع آنهاست که نه به مذهب شیعه اعتقاد دارند و نه به مذهب «حنفی» و یاسایر فرق آنها می‌خواهند نه این باشد نه آن» ([18]).

د - دسایس دشمنان داخلی انقلاب اسلامی

امام در تمام مراحل انقلاب اسلامی ملت مسلمان ایران را به هوشیاری نسبت به هرگونه خطر و تهدیدات داخلی و خارجی ترغیب می‌نمودند، در مورد حرکات مرموزانه ایادی استکبار جهانی و نیز بازماندگان فاسد رژیم طاغوت که در صدد ایجاد اختلاف در مناطق سنی نشین هستند، چنین هشدار می‌دهند. برادران اهل سنت، برادران اهل تشیع، توجه داشته باشید، ریشه‌های فساد که شماها را در طول تاریخ تحت فشار طالمانه و زیر چکمه‌های دژخیمان خودشان خرد کردند، الان از بین شما به حمداً رفته و می‌روند، اینها در صددند با اسم‌های مختلف شماها را به جان هم بیاندازند و نتیجه بگیرند،... من هشدار می‌دهم به بعضی اشخاص که در صدد مفسده هستند که ما آنها را می‌شناسیم، لکن می‌خواهیم که خودشان به اسلام توجه کنند و به اسلام خیانت نکنند، اگر شماها در داخل به اسم تشیع و تسنن بخواهید اختلاف ایجاد کنید، تکلیف برای ما پیدا خواهد شد و ممکن است خدای نخواستہ آنهايي که می‌خواهند با مفسده جویی بین برادرها اختلاف بیاندازند، ما آنها را می‌شناسیم به برادران اهل سنت و به برادران اهل تشیع و به همه ملت معرفی می‌کنیم» ([19]).

عوامل و اسباب تحقق وحدت اسلامي از نظر امام خميني(ره)

الف - پيروي از دستورات قرآن كريم

براساس فرامين قرآن همواره تاكيد امام بر ضرورت وحدت بود و آن را به عنوان يك وظيفه شرعي مطرح مي‌کردند. «قرآن كريم كه به ما دستور داده و به مسلمين دستور وحدت داده براي يكسال و ده سال و صد سال نيست، براي سرتاسر عالم است، در سرتاسر تاريخ و ما محتاج به اين هستيم كه عملاً وحدت را محقق بكنيم»([20]).

حضرت امام در مورد دستور صريح قرآن مي‌فرمايند: «انما المؤمنون اخوة، اين آيه را همه ملاحظه كنيد، همه اعتصام به حبل ا[ي] بكنيد، همه برادر باشيد، برادر باشيد، تا در بهشت هم كه اخوان بر آن سريري كه هستيد در مقابل هم برادر باشيد»([21]).

ب - تشكيل حكومت و امت واحده

امام يكي از مهمترين اسباب ايجاد وحدت بين مسلمانان را تشكيل حكومت مي‌دانند: «تشكيل حكومت براي حفظ نظام و وحدت مسلمين است، چنانكه حضرت زهرا (س) در خطبه خود مي‌فرمايند: امامت براي حفظ نظام و تبديل افتراق مسلمين به اتحاد است»([22]).

امت واحد از نظر امام كه متشكل از همه اقوام نژادها و مليت‌ها باشد، هدف اسلام براي مقابله با دشمنان است: «... اسلام آمده تا تمام ملل دنيا را، عرب را، عجم را، ترك را، فارس را، همه را با هم متحد كند و يك امت بزرگ به نام امت اسلام در دنيا برقرار كند، تا كساني كه مي‌خواهند سلطه‌اي بر

این دولت‌های اسلامی و مراکز اسلام پیدا بکنند، به واسطه اجتماع بزرگی که مسلمین از هر طایفه هستند، نتوانند» ([23]).

حضرت امام در مورد تشکیل حکومت و ارتباط آن با وحدت در کتاب ولایت فقیه می‌نویسند: «ما برای اینکه وحدت امت اسلامی را تأمین کنیم، برای اینکه وطن اسلامی را از تصرف و نفوذ استعمارگران و دولت‌های دست‌نشانده آنها خارج کنیم، راهی نداریم جز اینکه تشکیل حکومت بدهیم» ([24]).

ج - اخوت و برادری

«اخوت و برادری اسلامی یکی از عوامل ایجاد وحدت و همبستگی اسلامی است و موجب خیر و برکت در جامعه می‌باشند. خدای تبارک و تعالی را شکر گزاریم که همه طوائف ملت ایران، برادران شیعه مذهب و برادران اهل سنت در کنار هم با برادری برای پیاده کردن احکام اسلام کوشش می‌کنند.

برادران و خواهران من! ما امروز در عصری واقع هستیم که تمام دنیا، تمام کشورها از اقصای نقاط عالم تا اینجا به منزله یک خانه شده‌اند. در سابق چنانچه قضیه‌ای در یک شهر واقع می‌شد، برای دیگر شهرها هیچ مطرح نبود، ولی امروز این طور نیست که اگر مادر اینجا باهم اختلافی بکنیم، منحصر به شهری و یا کشوری مثل کشور ایران باشد، بلکه انعکاس آن در تمام کشورهای دنیا هست و بازتابش در همه جا هست. اسلام احکام اخلاقی هم سیاسی است. در قرآن است که مؤمنین با هم برادر هستند. این یک حکم اخلاقی، اجتماعی، سیاسی است. اگر مؤمنین طوائف مختلفه‌ای که در اسلام هستند و همه مؤمن به خدا و پیغمبر اسلام هستند، با هم برادر باشند و همان طور که برادر با برادر نظر محبت دارد، همه قشرها با هم نظر محبت داشته باشند علاوه بر اینکه یک اخلاق بزرگ اسلامی است، و نتایج بزرگی دارد، یک حکم اجتماعی بزرگ است و نتایج اجتماعی بزرگی دارد» ([25]).

حضرت امام (ره) در ادامه سخنانشان به وحدت و اخوتی که در پرتو انقلاب شکوهمند اسلامی بین برادران شیعه و سنی در ایران به وجود آمده است اشاره می‌کنند و این اخوت را متعلق به همه مؤمنین جهان می‌دانند: «... این برادری که اکنون در ایران زیاد شده، چه آثار رحمتی دارد و چه انعکاس رحمانیت الهی در این کشور ایجاد شده است... این اخوت ایمانی که خدای تبارک و تعالی امر به آن کرده و میان مؤمنین منعقد ساخته، انحصار به مؤمنین یک کشور ندارد، این عقد اخوت بین تمام مؤمنین دنیاست، تمام ممالک اسلام باید با هم مثل برادر باشند و اگر چنانچه ممالک اسلامی با هم مثل برادر باشند و نوده‌هایی که در هر کشوری زندگی می‌کنند با توده‌های کشور دیگر مثل برادر نظر داشته باشند، بر همه قدرت‌های عالم سلطه خواهند شد» ([26]).

د - تقیه یا پرهیز از اختلاف

از نظر امام خمینی تقیه دو حالت دارد: اول تقیه اضطراری که در مورد بیم از زیان جانی و مالی و آن چه متعلق به اوست، بیم از ضرر به برادران ایمانی و نیز بیم از ضرر به حوزه اسلام و ترس در ایجاد اختلاف کلمه مسلمین به کار می‌رود. دوم تقیه به منظور مدارا کردن برای آنچه مطلوب وحدت مسلمین با محبت و دوستی و مدارا با اهل سنت است بدون اینکه ترس و بیم در کار باشد. به هر حال تقیه به معنی سازش با ستمکاران و عدم اعلان مبارزه علیه آنها و اختیار سکوت در مقابل آنان نمی‌باشد.

در خصوص تقیه به منظور مدارا امام صادق ((علیه السلام)) می‌فرمایند: «از عملی که باعث ننگ و عار ما می‌شود پرهیزید، مایه سرافرازی ما باشید نه سرافکندگی، در نماز جماعت آنها (برادران اهل سنت) شرکت کنید، بیمارانشان را عیادت نمائید و در مراسم تشیعیشان حضور بهم رسانید و مبادا آنان در کارهای نیک بر شما سبقت بگیرند، که سزاوار است شما بر آنان پیشی بگیرید، به خدا هیچ چیز محبوب‌تر از تقیه نیست» ([27]).

هـ پیروی از سیره ائمه اطهار علیهم السلام در خصوص انجام مناسک و عبادات با اهل سنت

از زمان رحلت حضرت محمدؐ ۵ تا زمان خلافت حضرت امیر (علیه السلام) و بعد از آن تا زمان غیبت، ائمه و شیعیان بیش از دویست سال تقیه می‌کردند و در اجرای شئون اسلامی مثل امور مختلف حج نظیر وقوف و یاروز عید فطر مطابق بادستور «امیر الحاج» همانند دیگر مردم رفتار کرده‌اند.

در مورد شرکت و حضور در مراسم نمازگزاری اهل تسنن روایاتی از بزرگان دین وائمه معصوم علیهم السلام نقل شده که از جمله آنها روایت حضرت امام صادق (علیه السلام) بدین مضمون می‌باشد: کسی که با آنان در صف اول مانند کسی است که پشت سر رسول الله ﷺ در صف اول نماز بخواند. حضرت امام خمینی (ره) شرکت در نماز جماعت اهل سنت را بر مامومین توصیه کرده‌اند. بعد از ارتحال حضرت امام، حضرت آیه الله خامنه‌ای در نظام جمهوری اسلامی ایران با برافراشته نگهداشتن پرچم وحدت بین مسلمانان و تقریب مذاهب اسلامی تداوم بخش راه امام گردیده‌اند و در مقاطع مختلف با اعلام مواضع و رهنمودهای خویش بر تحقق وحدت اسلامی و آگاهی از خطرات و توطئه‌های استکبار جهانی تاکید نموده‌اند. مقام معظم رهبری دعوت به وحدت و تقریب مذاهب اسلامی را امر جهانی می‌دانند.

بهره سوم:

اقدامات جمهوری اسلامی ایران برای رسیدن به وحدت اسلامی

جمهوری اسلامی ایران جهت تحقق هر چه بیشتر وحدت و تفاهم میان مذاهب اسلامی موجود در کشور و نیز نزدیکی بادیگر ملل مسلمان جهان، برنامه‌ها و فعالیت های وسیعی را از آغاز تاسیس خود به انجام رسانیده است که ذکر همه آنها در این مختصر میسر نخواهد بود و لذا تنها گوشه‌هایی از اهم این اقدامات ذکر می‌گردد.

گفتار اول:

احترام به حقوق و عقاید فرقه‌های اهل سنت

در زمانی که قانون اساسی جمهوری اسلامی از سوی فقها و حقوقدانان، مورد بررسی و تدوین قرار می‌گرفت، یکی از مسائل بسیار مهمی که در گذشته بدان توجه نمی‌شد، در قانون اساسی گنجانده شد و آن به رسمیت شناختن مذاهب چهارگانه اهل تسنن می‌باشد. مذهب رسمی کشور در قانون اساسی شیعه اثنی عشری می‌باشد، اما سایر مذاهب اهل تسنن نیز از آزادی رای عقیده و انجام فرایض دینی خود برخوردار شدند. از امور دیگری که برادران اهل سنت در ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی از آن بهره مند هستند حق انتخاب نماینده در مجلس شورای اسلامی است.

از اقدامات دیگر جمهوری اسلامی، احترام به حقوق و عقاید اهل سنت در مورد اجرای حدود و قوانین شرعی بر طبق عقاید و اصول مذهب آنها می‌باشد که این خودگامی بزرگ در ایجاد تفاهم و تقریب مذاهب اسلامی است. از امور دیگری که مناطق سنی نشین ایران بعد از انقلاب اسلامی از آن بهره مند شدند امکان برگزاری آزادانه نماز جمعه به امامت ائمه اهل سنت می‌باشد، همچنین داشتن مساجد مخصوص به خود از دیگر امتیازاتی است که در پرتو جمهوری اسلامی از آن متنعم گشته‌اند.

گفتار دوم:

برگزاری مراسم هفته وحدت

از ابتکارات و مساعی جمهوری اسلامی ایران جهت گستراندن تفکر اتحاد مسلمین، برگزاری مراسم هفته وحدت است و با متصل کردن به تاریخ (12 ربیع الاول و 17 ربیع الاول) به یکدیگر و برگزاری مجالس و محافل متعدد جشن جماعت شیعه و سنی در آن مراسم شرکت می‌کنند. حضرت امام (ره) در این مورد می‌فرمایند: «امیدوارم که خداوند تبارک و تعالی به ملت قهرمان ایران سلامت بدهد و هفته وحدت را واقعا هفته وحدت درست کند، نه اینکه فقط ما هفته وحدت می‌گیریم، ما محتاج به وحدت هستیم در

این یکی از بزرگترین اقدامات در راه حفظ وحدت است، همچنانکه در زمان رژیم طاغوت با برگزاری جشن‌ها و پایکوبی‌ها در روز کشته شدن عمر بن خطاب، به نام عید خلیفه کشان بزرگ ترین ضربه نسبت به وحدت مسلمانان صورت می‌گرفت و زمینه ایجاد تفرقه و اختلافات پایدار به وجود می‌آمد، که با اتحاد يك روش وحدت بخش و تقریبی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی این عامل تفرقه افکن کنار گذاشته شد.

ایجاد امکانات آموزشی، رفاهی، بهداشتی:

در زمان رژیم طاغوت بسیاری از مناطق و استان‌های کشور در اثر سیاست‌های نادرست و استکباری، در محرومیت‌های متعدد آموزشی، رفاهی و بهداشتی بسر می‌بردند که مناطق سنی نشین نیز مشمول این محرومیت‌ها بودند. جهاد سازندگی به دنبال فرمان تاریخی حضرت امام (ره) در سال 1358 برای سازندگی و آبادانی کشور تاسیس شد و با ایثار و فداکاری جهادگران سخت کوش، کمر همت به محرومیت زدایی از جاي جاي این کشور پهناور بست و با وجود مشکلات فراوان و توطئه‌های دشمنان و گروهکهای منحرف ضد انقلاب اسلامی، توانست خدمات و امکانات آموزشی، رفاهی و بهداشتی را حتی به مناطق محروم اهل سنت نیز برساند. ایجاد راه‌های ارتباطی و ساختن جاده‌ها، پلها، بیمارستانها و درمانگاهها، مدارس و بهره برداری از آب آشامیدنی، برق و... به سرعت در این مناطق آغاز گردید. بطوری که هم اکنون بسیاری از روستاها و شهرهای این مناطق از وضعیت نسبتاً مناسبی برخوردار هستند که قابل مقایسه با نیم قرن حکومت رژیم پهلوی نیست.

گفتار سوم:

مبارزه با تبلیغات تفرقه افکن و آرامش زدا

به دنبال تلاش‌های خالصانه جمهوری اسلامی برای تحقق تفاهم و اخوت اسلامی میان برادران اهل سنت و شیعه، قدرت‌های شکست خورده، و مایوس استکباری با استفاه از سابقه اختلافات گذشته و ایجاد القائنات بی‌اساس و تهمت‌های ناروا کوشیدند، شیعیان و پیروان اهل سنت را در نظر یکدیگر خلاف واقع و حقیقت نشان دهند.

آنها کوشیدند که شیعیان را در نظر اهل سنت، کسانی معرفی نمایند که دارای قرائن غیر از قرآن موجود هستند، خدا و پیغمبرشان حضرت علی (علیه السلام) است و حبشان کربلا و نجف؛ ائمه را می‌پرستند و بر خاکشان سجده می‌کنند، تنها سه نوبت نماز می‌خوانند و هر عمل صحیحی هم که در برابر اهل سنت انجام می‌دهند برای تقیه است([29]).

و از آن طرف اهل سنت را در نظر شیعیان، دشمنان سرسخت اهل بیت معرفی نموده و تهمتها و سنتهای گوناگون به آنها نسبت می‌دهند.

قدرتهای سلطه گر غرب با بهره برداری از این القائنات تبلیغاتی و نیز با تجهیز گروهک‌های خود فروخته ضد انقلاب با ایجاد ترور و وحشت به خصوص در اوائل انقلاب اسلامی، جوی از نا امنی و نا آرامی در مناطق سنی نشین کشور ایجاد کرده بودند که خود مانع بزرگی در ایجاد و ارائه خدمات و امکانات رفاهی، بهداشتی و آموزشی به شمار می‌رفت. البته هر چند مردم پاک سیرت و مسلمان و انقلابی اهل سنت به این تبلیغات دروغین و بی‌اساس دشمنان اسلام و انقلاب توجه نکردند، اما بالاخره با تلاش همه جانبه فرزندان انقلابی این مرز و بوم جلو تحریکات تفرقه افکنانه و ضد وحدت دشمن گرفته شد و امنیت و آرامش که یکی از وظایف اصلی نظام مقدس جمهوری اسلامی است، در این مناطق حاکم گشت، حضرت امام خمینی (ره) که يك لحظه نیز از فکر اتحاد و وحدت میان مسلمین غافل نبودند فرمودند: «آقایان اهل سنت و علمای شیعه مدتهاست که زحمت می‌کشند تفرقه راکنار بگذارند و کسانی که پیغمبرشان و دین شان یکی است، همراه و برادر باشند، لکن افرادی کوشش می‌کنند که تفرقه ایجاد کنند و شما خوب می‌دانید که چه کسی از تفرقه سود می‌برد»([30]).

گفتار چهارم:

برگزاری کنفرانس‌های بین‌المللی

انقلاب اسلامی ایران همانگونه که مسلمانان ایران را دعوت به اخوت و برادری و تفاهم اسلامی می‌نماید، تمام مسلمانان را نیز برای تحقق وحدت اسلامی فرا می‌خواند، در این راه جمهوری اسلامی اساس کار خود را دعوت از علماء و متفکران سراسر جهان برای بحث و تبادل نظر جهت آگاهی و شناخت بیشتر مذاهب از یکدیگر و جلوگیری از هرگونه فعالیت‌های تفرقه افکنانه و ضد وحدت قرارداد.

جمهوری اسلامی ایران با برپایی کنفرانسهای متعدد در سطح جهان توانسته است گام‌های بزرگی برای گردهمایی و تجمع علمای اسلامی بردارد و با ایجاد بحث‌های مفید و سازنده بیشتر حقایق مکتوم و نیز مشترکات و امور مورد تفاهم مذاهب اسلامی را آشکار نماید و زمینه‌های تشکیل امت واحده را به وجود آورد.

حضرت آیه‌الله خامنه‌ای در خصوص برگزاری کنفرانسها و گردهمایی‌های بزرگ علماء و متفکران اسلامی می‌فرمایند: «مهم‌ترین مسئولیت این کنفرانس‌ها و امثال آن، شناسایی مبانی وحدت و رفع آن موانع می‌باشد». به اعتقاد ما کوچک‌ترین این موانع ذهنیت عامه مردم است که باید اصلاح شود و این امر جز بدست علماء، روشنفکران، نویسندگان و کسانی که قدرت هدایت افکار عمومی را دارند، میسر نیست ([31]).

گفتار پنجم:

مقام معظم رهبری، با توجه به ضرورت استمرار و تقریب اندیشه نزدیکی و اتحاد بین مسلمانان براساس یک طرح و برنامه مدون و تشکیلات منسجم در سال 1369 با صدور فرمانی، مرکزی به نام مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی تاسیس فرمودند که مقر آن در تهران می باشد.

الف - اهداف مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی

اهداف این مجمع طبق ماده 3 اساسنامه آن عبارتند از:

1 - کوشش در راه ایجاد آشنایی و تفاهم بیشتر بین علماء و متفکران و پیشوایان مذهبی جهان اسلامی در زمینه های اعتقادی، فقهی، اجتماعی و سیاسی.

2 - سعی در ایجاد هماهنگی و تشکیل جبهه واحد براساس اصول مسلم اسلامی مقابل توطئه های تبلیغاتی و تهاجم فرهنگی دشمنان اسلام.

3 - اشاعه فکر تقریب بین توده های مسلمان و آگاه کردن آنان با توطئه های تفرقه انگیز دشمنان.

4 - کوشش در تحکیم و اشاعه اصل اجتهاد و استنباط در مذاهب اسلامی.

مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی اهداف فوق را به طرق مختلف تحقق می بخشد، از جمله:

* شناسایی و تماس با جمعیت ها و انجمن ها و شخصیت های گوناگون مسلمان که مؤید بین المذاهب هستند.

* به منظور ایجاد زمینه فعالیت های مشترک؛ تالیف و تحقیق و نشر و توزیع کتب و مطبوعات و تحقیقات و بررسی های علمی و اجتماعی مناسب در زمینه مسائل مشترک مذاهب اسلامی.

* ایجاد و گسترش فعالیت های حوزوی و دانشگاهی در زمینه فقه و اصول تطبیقی.

* برگزاری مجامع و جلسات ثابت و فوق العاده.

مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی دارای یک شوايعالي مرکب از علماء و دانشمندان ایران و اقصي نقاط جهان است، علاوه بر آن دارای یک مجمع عمومي است که اعضاي آن از میان علماء متفکران و پیشوایان مذاهب اسلامی در جهان که موافق فکر تقریب مذاهب اسلامی باشند، انتخاب می‌شوند که حداقل سالی یکبار با حضور اکثریت اعضا تشکیل می‌گردد.

پس از تاسیس مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی و تدوین اساسنامه و خط مشی و اهداف آن، یکی از اولین و مهم ترین اقدامات این مجمع ارائه و عرضه منشور تقریب است که شامل نمونه راههای علمی و عملی تقریب مذاهب اسلامی است و در دسترس جمع کثیری محققان و اندیشمندان مذاهب اسلامی در سراسر جهان اسلام قرار گرفت در واقع بدین وسیله از آنها دعوت گردید تا تحقیقات و نظرات و مطالعات خود را به سوی این موضوعات مورد نیاز و ضروری برای تحقق اندیشه تقریب مذاهب اسلامی سوق دهند تا محور و ملاکی باشد برای بحث‌های انتقادی یا تکمیلی آنها.

رئوس اصلي فعالیت‌ها و اقدامات مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی را می‌توان از قبیل امور ذیل نام برد: قرآن و تفسیر، روایات و احادیث، رجال و تراجم، کتاب‌ها و مؤلفان، کلام و مناظره فقه و اجتهاد، اهل بیت علیهم السلام و سلسله جلیل القدر سادات، صحابه و تابعین، سیاست و حکومت. همچنین مجمع به تاسیس دانشگاه مذاهب اسلامی و مرکز مطالعات فقهی کلامی اقدام نموده است.

ب – خط مشی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی

1 – جلب نظر علمای مذاهب اسلامی و ایجاد هماهنگی میان آنان، مراد از مذاهب اسلامی آن مذهبیهی است که اصول و ارکان اسلام را پذیرفته‌اند و می‌توان پیروان آن را مسلمان نامید.

2 – مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی موسسه‌ای است فرهنگی، علمی، ولی در شرایط لازم و طبق اقتضای مصلحت امت اسلامی موضع گیری‌های سیاسی را هم اتخاذ خواهد نمود.

- 3 - این مجمع از انجام هرگونه عمل تفرقه آمیز میان مسلمانان، اجتناب می‌نماید و دولت‌هایی که موجب وحدت و ائتلاف امت اسلامی می‌شوند توصیه می‌کند.
- 4 - این مجمع جهانی و بین‌المللی است و به یک منطقه یا یک کشور و یا یک نژاد اختصاص ندارد و در خط مشی خود همواره به این امر مهم متعهد خواهد بود.
- 5 - هدف این مجمع دعوت پیروان یک مذهب به مذهب دیگر نیست، بلکه هدف ایجاد تفاهم و دست یافتن به زمینه‌های مشترک است.
- 6 - مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی کوشش خواهد نمود با کلیه مجامع و انجمن‌های اسلامی در سراسر جهان رابطه برقرار نماید.
- 7 - مجمع برای رسیدن به اهداف خود، از کلیه وسائل تبلیغاتی مشروع نظیر روزنامه، مجله، فیلم، تشکیل کنفرانس‌ها، تهیه برنامه‌های رادیو و تلویزیون استفاده خواهد کرد.
- 8 - این مجمع تعهد دارد در حد امکان اختلافات نو ظهور میان کشورها و گروه‌های اسلامی را مرتفع ساخته و طرفهای نزاع را به صلح و آرامش دعوت نماید.
- 9 - مجمع در حفظ و مبادله میراث مشترک فرهنگ اسلامی در هر زمان و مذهب کوشا می‌باشد و عقیده دارد، کلیه موارث فرهنگی و علمی مسلمین از آن همه است.
- 10 - این مجمع بررسی و بحث در مسائل مورد اختلاف مذاهب اسلامی را در جوّی آرام و دور از تعصب براساس دلیل و برهان و استنباط سالم تشویق می‌کند و به همین خاطر جلسات مشورتی مرکّب از علماء و مذاهب مختلف را تشکیل خواهد داد.
- 11 - مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، سعی در ایجاد رابطه با محققان مذاهب اسلامی جهت شناختن آراء متخصصین مذاهب آنان خواهد نمود.
- 12 - مجمع خواهد کوشید تا اختلافات مذهبی را شناسایی کند و در از میان بردن آنها اقدام نماید.

نتیجه گیری

انقلاب اسلامی ایران واکنشی از سوی طرفداران احیای تفکر دینی برای حل مشکلات جوامع اسلامی و چاره جویی آنها با استفاده از اصول و مقررات ارزشمند اسلام بود. این واکنش در مقابل استبداد و استکبار که منافع خود را در نبود اسلام می‌دیدند، به وجود آمد. مبارزین اسلامی برای تحقق بخشیدن به آرمان‌های اسلام با تأکید بر هویت اسلامی به اتحاد و نزدیکی فرق گوناگون مذهب اسلام می‌اندیشیدند و به همین خاطر بود که نظر مثبت پیروان مذاهب اسلامی نسبت به انقلاب اسلامی جلب شد.

انقلاب اسلامی تنها منحصر به مسلمانان ایران نیست بلکه آرمان‌های آنها مورد دلخواه و مطلوب میلیون‌ها مسلمان است که در کشورهای خارج، خواه اسلامی و خواه غیر اسلامی زندگی می‌کنند. همینطور مبارزات انقلاب منحصر به داخل کشورها نیست بلکه اعتقاد بر این است که روند مبارزات انقلاب منحصر به داخل کشورها نیست بلکه اعتقاد بر این است که روند مبارزات ملی باید در سطح بین‌المللی انجام پذیرد، چرا که تحقق بعضی از آرمان‌های اسلامی بعد از تأسیس یک حکومت اسلامی منوط به هماهنگی و نزدیکی کشورهای اسلامی است. انقلاب اسلامی به بیداری هویت اسلامی مسلمانان جهان دامن زد و آنها را نیز به سوی مبارزات اسلامی کشاند.

برای تحقق اهداف بین‌المللی اسلام، استراتژی وحدت اسلامی به عنوان یکی از پایدارترین خط‌مشی‌های جمهوری اسلامی ایران اتخاذ شده است.

وحدت اسلامی به معنی تأکید و تکیه بر مشترکات بین مذاهب اسلامی با مطرح نکردن نقطه نظرات متضاد می‌باشد. وحدت اسلامی به معنی انتخاب یک مذهب به عنوان مذهب تمام مسلمانان نمی‌باشد بلکه پیش شرط رسیدن به وحدت اسلامی، وجود اخوت اسلامی به معنی احساس برادری بین مسلمانان و کشورهای اسلامی نسبت

جمهوری اسلامی ایران برای رسیدن به وحدت اسلامی در سطح ملی و بین المللی تلاش‌های زیادی به انجام رسانده است که نتایج مثبت آنها به وضوح روشن است در سطح کلان نتیجه این اقدامات را در گسترش نهضت‌های اسلامی و مبارزات مسلمانان جهان برای ساختن جامعه‌ای براساس اسلام می‌توان مشاهده نمود. این آثار جز با بهره گیری از امکانات موجود ملی و بین المللی به دست نیامده‌اند.

در آینده نیز مسلماً این استراتژی از طرف جمهوری اسلامی ایران مورد پی گیری قرار خواهد گرفت که در این مورد لازم است با توجه به تجارب گذشته آثار مثبت تری ارائه گردد. یکی از مکانیسم‌هایی که در تحقق این استراتژی بسیار می‌تواند مؤثر باشد، سازمان کنفرانس اسلامی است. این سازمان کارایی خود را در رفع ستم از یکی از ملل مسلمان یعنی مسلمانان بوسنی و هرزگوین در عصر حاضر، نشان داده است، تنها عامل مؤثر در پیروزی این سازمان، وحدت و اتفاق نظر کشورهای اسلامی در حمایت از مسلمانان بی دفاع بوسنی بود و می‌توان گفت که در صورت تکرار چنین اتفاق نظری در مورد مسائل دیگر، باز این سازمان در پیش بردن اهداف خود موفق خواهد بود.

برای وحدت و اتفاق نظر کشورهای اسلامی در قالب سازمان کنفرانس اسلامی لازم است مشکلات موجود بین کشورهای مسلمان شاسایی و حل شود. همچنین باید برای رفع مشکلات متوسل و متمسک به اسلام بود. در چنین شرایطی باید از استعدادها و منابع قوت کشورهای اسلامی برای تقویت سازمان کنفرانس اسلامی و تبدیل آن به یک سازمان بسیار قوی در سطح بین المللی و محوّل کردن وظایف گوناگون اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی در آن و استمرار وحدت بین مسلمانان استفاده نمود.

- 1 - الگار، حامد، نهضت بیداری در جهان اسلام. ترجمه سید محمد مهدی جعفری.
- 2 - بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، اسلام آئین همبستگی، انتشارات بعثت، تهران 1354.
- 3 - بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، همبستگی مذاهب اسلامی، انتشارات امیرکبیر، 1357.
- 4 - بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، رسالت انقلاب اسلامی ایران در توحید کلمه، دفتر نشر فرهنگ اسلامی 1370. □
- 5 - بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، مشعل اتحاد، موسسه انجام کتاب 1370.
- 6 - خامنه‌ای، محمد، حج از دیدگاه حقوق بین الملل، انتشارات کیهان 1371.
- 7 - خمینی، روح‌ا□، صحیفه نور
- 8 - خمینی، روح‌ا□، ولایت فقیه
- 9 - خمینی، روح‌ا□، کشف الاسرار
- 10 - خدوری، مجید، تجدید حیات سیاسی اسلام، از سید جمال تا اخوان، ترجمه حمید احمدی.
- 11 - دار التقریب بین المذاهب الاسلامیة ویژه‌□ نامه تقریب، سال‌□ های (69 - 72).
- 12 - شری، محمد جواد، امیر المؤمنین اسوه وحدت، ترجمه محمدرضا عطائی، انتشارات بنیاد پژوهش‌□ های اسلامی، مشهد، 1366.
- 13 - عنایت، حمید، سیری در اندیشه سیاسی عرب، انتشارات امیرکبیر.

14 - عنایت، حمید، اندیشه سیاسی اسلام معاصر، ترجمه بهاء الدین خرمشاهی، انتشارات خورازمی 1365.

15 - عمید زنجانی، عباسعلی، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، موسسه خدمات فرهنگی انقلاب 1367.

16 - قوام عبدالعلی، اصول سیاست خارجی و سیاست بین الملل، انتشارات سمت 1370.

17 - کاظمی، علی اصغر، نقش قدرت در جامعه روابط بین الملل، نشر قومس، 1369.

18 - مطهری، مرتضی، نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر، انتشارات صدرا، بی‌تا.

19 - مصطفوی، سید جواد، اتحاد و همبستگی در نهج البلاغه، بنیاد پژوهش‌های اسلامی مشهد 1362.

20 - موثقی، احمد. استراتژی وحدت از اندیشه سیاسی اسلام. دفتر تبلیغات اسلام قم 1370.

21 - الموسوي،...، مباحثی عمیق در جهت وحدت امت اسلامی، ترجمه احمد صادقی، انتشارات حاذق، قم 1362.

22 - نقوی، پاکباز و محمدی ملایری، نادرشاه، انتشارات بنیاد، چاپ سوم 1369.

ب - مقالات

23 - جنبش‌های اسلامی در قرن معاصر، روزنامه سلام 29/6/71.

24 - گسترش جنبش‌های اسلامی، روزنامه کیهان 9 / 4 / 70.

25- گسترش جنبش‌های اسلامی از شمال آفریقا تا کرانه اقیانوس آرام، کیهان 11/4/70.

26 - بنیاد گرائی و علل خیزش آن در قرن حاضر، ابرار 22/1/72.

27 - بازگشت به هویت اسلامی، کیهان 10/2 / 70.

([1]). تقریرات درس آقای دکتر افتخاری در «درس اندیشه‌های سیاسی قرن 20» دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، نیمسال سوم سال تحصیلی 1373 - 1372.

([2]). «بازگشت به هویت اسلامی» کیهان، شماره 14173 مورخ 10/2/1370.

([3]). هرایر دکمجیان، جنبش‌های اسلامی در جهان عرب، انتشارات کیهان، ص 14.

([4]). عبدالکریم، بی‌آزار شیرازی، رسالت انقلاب اسلامی ایران در توحید کلمه، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 137 ص 30 و 31.

([5]). ویژه نامه تقریب 1 - 1369 - ص 82.

([6]). سوره نساء آیه 1.

([7]). سوره انبیاء آیه 92.

([8]). سوره آل عمران آیه 103.

([9]). استاد محمد واعظ زاده خراسانی، وحدت اسلامی، مجمع جهانی تقریب بین مذاهب اسلامی، سال 1371، ص 2.

([10]). صحیفه نور، ج 14، ص 181، مورخ 24 / 1360/1.

([11]). صحیفه نور، ج 13، ص 81، مورخ 21 / 6 / 1359.

((12)). صحیفه نور، ج 13، ص 82.

((13)). صحیفه نور، ج 13، ص 102.

((14)). صحیفه نور، ج 7، ص 176، مورخ 1 / 4 / 58.

((15)). امام خمینی (ره)، رساله نوین - مسائل سیاسی و حقوقی، ترجمه و توضیح بی آزار شیرازی 1360 - ص 140.

((16)). همان.

((17)). وصیت نامه سیاسی، الهی حضرت امام خمینی (ره).

((18)). صحیفه نور، ج 12، ص 259، 31/4/59.

((19)). رساله نوین - مسائل سیاسی و حقوقی، پیشین، ص 146.

((20)). صحیفه نور، جلد 19، ص 250، مورخ 9/9/64.

((21)). صحیفه نور، جلد 15، ص 281، مورخ 20/10/60.

((22)). ولایت فقیه، ص 42.

((23)). رساله نوین - مسائل سیاسی و حقوقی، امام خمینی، ص 139.

((24)). ولایت فقیه، ص 41 - 42.

((25)). بی‌آزار شیرازی، حکیمی، مشعل اتحاد، ص 8 - 37.

((26)). همان.

([27]). امام خميني، الرسائل، باب 26، روايت 2.

([28]). صحيفه نور، جلد 19، مورخ 9/9/64، ص 250.

([29]). بيآزار شيرازي، مشعل اتحاد، موسسه انجام كتاب، 126، ص 6.

([30]). صحيفه نور، جلد 16، مورخ 25 / 5 / 61، ص 248.

([31]). ويژهنامه تفريې – دبیرخانه كنفرانس وحدت اسلامي – 1369 تهران.